

Olga BARAĆ-SRDANOVIC

ODRŽAVANJE OPTIMALNOG BROJA ŽIVLJA U PROŠLOSTI I U SADAŠNJICI*

Planiranje porodice, kao jedan od društvenih fenomena našeg vremena, na dnevnom je redu u javnostima čitavoga sveta. Pristupa mu sve veći broj zemalja. Pri tom se javljaju pristalice i protivnici. Usled preživelih argumenata protivnika, sve veći broj država prihvata i ozakonjuje antikoncepciju**. Problem se čini nov u istoriji čovečanstva, a nastao je kao proizvod i posledica naprednog gledanja savremenog sveta i razvoja medicine.

Težnja za ograničenjem priraštaja, međutim, javlja se od postanka ljudske vrste. Novina je, što se o problemu prvi put raspravlja javno, i što u raspravama učestvuju i žene, kojih se problem najviše tiče. Novo je i uspešno rešenje ograničenja nataliteta, nesumnjivo najbezbolnije u istoriji čovečanstva, kao kočnica zabrinjavajuće brzog priraštaja, tzv. „eksplozije“ stanovništva na našoj planeti, nasuprot znatno sponijem rastu proizvodnje hrane. Prema tome, cilj je antikoncepcije održanje broja stanovništva na meri da može da se ishrani, odnosno sprečavanje nastojanja masovnih pomora ljudi od gladi.

Regulisanje priraštaja sprovodilo se odvajkada, najčešće prikriveno raznim društveno-religijskim običajima, gdekada veoma svirepo, na račun života i sreće žene. Žrtve devojaka mitskom čudovištu aždaji, čest motiv narodnih priča, nagoveštavaju jedan od takvih nečovečnih postupaka iz prav vremena neznaboštva. Mere odvojenog življenja muških i ženskih osoba u siromašnim pokrajinama, uz dozvolu veoma retkih spajanja takođe nagoveštavaju težnje da se deluje na priraštaj stanovništva. Na nekim ostrvima, usled ograničenosti teritorije i izvora hrane, neminovna je bila potreba sprečavanja rasta broja življa, pa su npr. na Islandu u tu svrhu povremeno ubijali novorođenčad, i u Japanu su u davnini, u slučaju nerodice ili prenamnoženosti, postupkom „mabiki“, seljaci na isti način smanjivali brojnost podmlatka. U Koreji, takođe u dalekoj prošlosti, bilo je u istome cilju rašireno čedomorstvo neželjene ženske dece.

U istorijska vremena prvih civilizacija staroga veka potreba regulisanja broja stanovnika je bila u središtu pažnje državnika i filozofa. Platon u svojoj „Državi“ predviđa ograničenje rađanja, da ne bi rast življa prevazišao utvrđeni broj okućja ili doprineo njihovom smanjenju. Aristotel smatra oportunom, državnom merom svođenje porodice na svega jedno dete.

* Rad je saopšten na 27. naučnom sastanku Naučnog društva za istoriju zdravstvene kulture Jugoslavije (sada Saveza) održanom u Herceg Novom 5-7. X 1978. god.

** Antikoncepcija = kontrakcepcija (termin kontracepcija je nepotpun — nepravilan (prim. Ur.)

U praksi su ove mere sprovedene posredno i neposredno. Kod Rimljana su vestalke, obično kćeri patricija, određeni broj godina provodile u hramu boginje ognjišta, pod pretnjom kazne da budu žive zakopane, ako za to vreme ne održe čednost. Podudarno ovome, na Kanarskim ostrvima, plemićke kćeri, posvećene bogu Alkoraku, provode u njegovom hramu gotovo ceo svoj generativni period od osme do trideset sedme godine i tek potom se udaju.

Posrednog su dejstva i seksualne nastranosti, kod starih kultura blagonaklono prihvatane, verovatno opet iz razloga što se ljubavlju prema istom polu snižavalo natalitet. Pederastiju, omiljenu nasladu bogova u drevnom Misiru i stari Heleni smatraju uzvišenijim oblikom ljubavi, sudeći prema Platonovoj „Gozbi“. Raširena je bila i u Rimu, kako vidi-mo iz Petronijeva „Satirikona“. Grčki naziv za lezbijske odnose ukazuje na njihovu tadanju praksu u Grčkoj.

Mnogi recepti za pobačaj drevnoga Misira, Indije i Kine su neposredan dokaz težnje za smanjenjem življa.

S pozivom na tekst „Knjige postanja“ „Rađajte se i množite i napunite zemlju, i vladajte njome“ zakonodavstva hrišćanskih zemalja donedavno su, u duhu Biblije, izjednačavali pobačaj s ubistvom. A seksualne izopačenosti najstrože su progonila, ne libeći se osude i slavnoga pisca Oskara Uajlda. U osnovi ovog stava je takođe biološki motiv. Hrišćanstvo se u Rimskome carstvu širilo najviše među sirotinjom, praćeno visokom smrtnošću, uz poznate pogrome sve do cara Konstantina. U poluarvarskim srednjovekovnim hrišćanskim državama verske zabrane pobačaja imale su svoju demografsku opravdanost, jer su mnogi ratovi i epidemije kuge i kolere izazivali pad civilizacije, usled desetkovanja stanovništva.

Ipak, i u hrišćanstvu, i kod drugih religija, polna uzdržljivost, odnosno muško i žensko monaštvo, smatrani su kao viši stepen služenja bogu. Tako je seksualni problem nataliteta rešavan pod vidom više duhovnosti. U skoroj prošlosti spaljivanje udovica s umrlim mužem u Indiji može se smatrati, takođe, merom za smanjenje priraštaja, svakako vrhunski bezdušnom.

Procvat privrede s posledicom brzog rasta stanovništva u evropskim državama 18. veka čini opet aktuelnim regulisanje broja življa, o čemu piše Maltus u „Eseji o principu populacije“ iz 1798. god. Po njemu živalj raste u geometrijskoj progresiji, nasuprot rastu proizvodnje hrane u matematičkoj progresiji. Prirodnim priraštajem stanovništvo se svakih četvrt veka udvostručuje. Zato pretil opasnost prenaseljenosti. Njeni su regulatori moralna uzdržljivost, glad, poroci, siromaštvo i ratovi. Kao sredstva za održanje biološke ravnoteže, Maltus preporučuje kasnije stupanje u brak i uzdržavanje od preteranoga rađanja, mere koje se i danas primenjuju.

Izgleda da su Maltusova predviđanja dobila danas potvrdu. Proizvodnja hrane sve više zaostaje za priraštajem. Razvoj medicine je otklonio većinu opakih zaraza koje su proređivale živalj, ali je nova epidemija, smrti od gladi, uzela zastrašujuće razmere. Ograničenje rađanja, nezavisno od tradicijskog morala, postaje zato neminovnost i dobija prednost nad mnogim privrednim poduhvatima.

Evropa je isprednjačila kao najrazvijenija. Već posle I svetskog rata ona postepeno prelazi na „Zweikindersystem“, na brakove s dvoje dece, uz nastojanje na legalizaciji pobačaja. Poslednjih decenija pokret planiranja porodice uzima u svetu sve više maha uz burne sukobe suprotnih gledišta lekara, političara, sveštenstva, ekonomista, sociologa. Cilj mu je izmena vladajućega morala u zakonodavstvu u duhu novog stava društvene svesti, odnosno potrebe i opravdanja autikonceptije. U tim polemičkim okršajima, naporedo sa pobedom socijalizma, oslobođenje žene i njeno stupanje u javni život doprinosi smanjenju nataliteta, ali i zaoštava pitanje ozakonjenja ženina prava na slobodno raspolaganje materinstvom.

I u našoj zemlji između dva rata natalitet po gradovima naglo opada pojavom braka s dvoje dece. Ali se začinju i rasprave za i protiv pobačaja, pa se javljaju publikacije protivnika regulisanja rađanja. I današnji predstavnici hrišćanske crkve osuđuju planiranje porodice kao nemoralno, sebično, nehumano i nesocijalno, uz bojazan od njegove zloupotrebe. Tu se zanemaruje snaga biološkoga nagona za održanje vrste izraženog u težnji za detetom kao plodom ljubavi čoveka i žene.

Međutim, nasuprot prenaseljenosti trećega sveta, u najrazvijenijim zemljama Evrope vitalni koeficijenti kao zvono na uzbunu ukazuju na stagnaciju, čak i opadanje priraštaja, do alarmantnih znakova početka izumiranja bele rase. Najdramatičnije je stanje u germanskim zemljama, gde su u negativnom bilansu obe Nemačke (—2,4 i — 2,1) i Austrija (—1) na 1 000 stanovnika. U stagnaciji su velika Britanija, Švedska, Belgija i Švajcarska.

U trećem svetu, kod nerazvijenih zemalja, obrnut je slučaj, usled velikog smanjenja smrtnosti. Ovde je Maltusovo predviđanje o udvostručenju stanovništva u roku od četvrt veka postalo stvarnost. Sada se nagoveštava do 2 000. godine udvostručenje stanovništva naše planete. Po dosadanjoj težnji povećanja broja stanovništva predskazuje se ubrzano povećanje priraštaja. Od 500 miliona življa u 1650. godini, za dva veka, do 1850. god., broj stanovnika se popeo na 1 milijardu. Taj se iznos udvostručio već do 1925. god., što znači za samo 75 godina. Dok je za 5 miliona godina ljudska vrsta dostigla 4 milijarde jedinki, sada će za udvostručenje toga broja biti potrebno samo 25 godina. Prema tome, priraštaj je 4 puta brži nego što je bio početkom ovoga veka. Zato se planiranje porodice javlja, ne kao nužna, nego spasonosna mera.

Ohrabruje činjenica da danas skoro polovina bračnih parova u generativnom periodu, njih blizu 600 miliona, praktikuje antikonceptiju, za čije se programe troši godišnje više od 3 milijarde dolara. Fond UN osnovan u tu svrhu povećava se svake godine velikim prilozima. U poratnim decenijama kontrola rađanja ulazi u političke programe mnogih zemalja. Te mere su postigle ponegde vidne rezultate i dokazale svoju neophodnost. Ali, u celini uzev, njihovo je dejstvo još nedovoljno osetno, mada se rast priraštaja u svetu smanjio od blizu 2% u 1970. na 1,64% u 1975. god.

Prema informacijama u štampi prikazaćemo kretanja te akcije, njene oblike, načine, sredstva i razmere u pojedinim zemljama posebno najugroženijim, kao i stavove prema njoj u najrazvijenijim državama Evrope i SAD. Radi što boljeg shvatanja značaja neškodljive i bezbolne pri-

mene sredstava protiv začeca, iznećemo podatak da je u Nemačkoj, zbog zabrane abortusa, pre samo pola veka umirao od nestručnih pobačaja i sepse jednak broj žena kao od tuberkuloze. Koliko je takvih žrtava moralo biti tek u zaostalim narodima?

Mada je Engleska poslednjih godina usled naglog opadanja nataliteta pokazala u 1976. god. čak negativan bilans od -0,1% ipak njeni ugledni genetičari smatraju da je i sadašnji broj stanovnika za ostrvo prevelik. Zato zahtevaju od vlade preduzimanje energičnih mera protiv prenaseljenosti. U protivnom će u Engleskoj, osmoj u svetu po gustini stanovnika, za sto godina biti samo „mesta za stajanje”. U tu svrhu se, pored uvođenja pobačaja i antikontracepcije, predlaže zvanična zabrana rađanja više od dva deteta, i uvođenje sterilizacije. Čak se pojedinci ne ustručavaju da predlože dozvolu eutanizacije (ubistva iz milosrđa) kao mere za smanjenje broja življa. U DR Nemačkoj po novom zakonu žene su dobile punu slobodu pobačaja, dosad dozvoljenog samo ispod 16 i iznad 40 godina. Nekolicina poslanika, protivnika zakona, smatrala je da će to dovesti do nemoralna kod omladine. No zakon je ipak izglasan na opšte odobravanje žena.

I u SAD priraštaj je počeo naglo da opada, jer se žene kasnije udaju i manje rađaju. Natalitet je ipak u 1976. god. bio 14,7‰ veći no u većine evropskih država. I ovde se potvrđuje pravilo starih civilizacija o razvoju seksualnih nastranosti naporedo s blagostanjem, pa postoji podatak o postojanju 20 miliona homoseksualaca u SAD.

Japan nije dosada imao potrebu za kontrolom rađanja. Čim bi statistike objavile previsok natalitet, ovaj bi opao. Obratno s rastom blagostanja, priraštaj se povećavao. To je i shvatljivo s obzirom na visok zdravstveni nivo, samodisciplinu i poslovični patriotizam ove zemlje, koja se prema privrednom napretku izdvaja iz azijskog sveta i svrstava među vodeće države sadašnjice.

Što se tiče nerazvijenih zemalja, većina afričkih s vrhunskim natalitetom još ne shvata značaj ovoga problema. Ipak, jedan sociolog Nigerije, države s najvećim brojem rođenih u svetu od 52,2‰ (1973) odbacuje predrasudu Afrikanaca o kontroli rađanja kao „opakom planu beloga čoveka da se desetkuju crnci”. Prepreka su joj, ističe, zaostalost, koja se teško iskorenjuje. Jedan napredni sveštenik Etiopije, zemlje s hroničnim epidemijama gladi, brani planiranje porodice, nasuprot zvaničnome stavu koptske crkve. Jer, obrazlaže on, protivno je božjim željama stvaranje prekomernog broja dece, čime se povećava broj nepismenih i kriminalaca, štetnih po društvo, i bez mogućnosti zaposlenja. Natalitetom u Africi predvode: Mali (49,8‰ u 1973) Gornja Volta (49,4‰ u 1973), Sudan (48,9‰ u 1976), Alžir (47,8‰ u 1975). U Senegalu prosečan broj dece po porodici je 10.

Ni s Azijom ne stoji bolje, gde posebno muslimanske prenaseljene zemlje, kao Bangladeš, Pakistan, Sirija (49,2‰ u 1975), Jordan (47,8‰ u 1966), ne preduzimaju ništa za regulisanje broja življa. Nasuprot njima Singapur predvodi u kontroli rađanja gde 77‰ bračnih parova primenjuje antikontracepciju. I Indonezija principom „Malo dece, zdrava porodica” nastoji na smanjenju priraštaja i to specifičnim postupkom. Na znak gonga seoske žene prekidaju svoje poslove i uzimaju pilule protiv začeca.

ća. Tajland, Filipini i Južna Koreja, takođe se bore protiv prenaseljenosti sa uspešnim rezultatima.

Postizanje i održavanje optimalne populacije u Aziji, međutim, prvenstveno će zavisiti od regulisanja nataliteta u njenim najmnogoljudnijim državama, Indije i Kine, s ukupno preko 1 milijardu i po stanovnika, tj. više od trećine življa celokupne naše planete. Upravo zato ove zemlje s naprednim političkim sistemima, a zaostalom poljoprivredom koja ne prati u korak priraštaj, svesne značaja ovoga problema, posvetile su mu izuzetnu pažnju.

U Indiji je planiranje porodice postalo životno pitanje, jer se, uprkos energičnih mera, od 1969. do 1976. god. priraštaj još povećao za 7,2‰. S 10 mil. novorođenčadi godišnje po dosadašnjem tempu priraštaja zemlja bi krajem veka dostigla 1 milijardu stanovnika i pored miliona sterilisanih i 80 000 zaposlenih na propagandi kontrole rađanja. Priraštaj je, između ostalog, posledica i udaje devojčica već s 12 godina na selu gde živi 80% stanovnika. Zato indijska vlada priprema zabranu brakova za devojke pre 14, a za mladiće pre 18 godina, i uvođenje kontrole rađanja kod svih brakova, prvo dobrovoljno, a u slučaju neuspeha obavezno. Državnim službenicima vlada je već sada ograničila broj dece na troje. Školovanje žena se takođe smatra jednom od mera za smanjenje priraštaja, pošto im tako brak ne bi bio jedina mogućnost opstanka.

Verski uticaj i zaostalost najveća su prepreka kontroli rađanja. Ilustrativan je stav jednog indijskog prosjaka s 18-oro dece. Na pitanje kako misli da ih sve izdržava, on je s mirnim fatalizmom odgovorio da je Alah hteo da ih ima toliko i da će ih njegova žena rađati još, onoliko koliko Alah bude dosudio. Nije čudo što se pod takvim okolnostima problem smanjenja priraštaja sve više zaoštrava. Mada se nepopularnost svih mera za smanjivanje priraštaja delom pripisuje drastičnim merama za smanjenje porodice, ipak naučnici traže obaveznu, čak prisilnu sterilizaciju za svakog Indijca s preko dvoje dece, sa stavom da je treće dete zločin protiv nacije. Sterilizacija se u početku podsticala i raznim poklonima npr. radio aparata, a u potrebu smanjenja broja dece ubeđivani su seljaci očiglednim primerom podele hleba na četiri kriške. Porodica s dvoje dece dobija tako dovoljan obrok hrane na dan. Ali, ako u domaćinstvu žive npr. još deda i baba i četvoro dece, kriške moraju da se prepolove i tada oni svi gladuju.

Kina, najveća država na svetu, s blizu 1 milijardom stanovnika, uspošto se bori brojnim načinima za smanjenje priraštaja devizom: „Dvoje dece je dosta, troje je mnogo, a četvoro je — prestup”. Ipak, natalitet je opao od 1957. do 1976. god. samo za 1‰. Propaganda kontrole rađanja, plakatima, posterima i testovima preko radija i na televiziji, zalaže se za kasni brak između 25 i 28 godina i žigoše porodice s više dece. Antikontracepcijska sredstva se dele besplatno, ali se dobijaju samo na lekarski recept i samo za bračne zajednice.

Zemlje Južne i Srednje Amerike takođe su srazmerno visokog nataliteta (Salvador 40,1‰ u 1976, Nikaragva 39,4‰ u 1973, Venecuela 36,4‰ u 1976, Brazil 37,8‰ u 1976). Uprkos tome, one su nedavno na sastanku u Meksiku osudile mere masovne kampanje za sterilizaciju u prenaseljenim zemljama, posebno onu organizovanu od strane SAD, prokla-

mujući načelo individualne slobode u planiranju porodice. Ipak, Kolumbija i Meksiko su prihvatili kontrolu rađanja, poslednji čak dosta uspešno s padom nataliteta od 42,2‰ u 1969. na 37,5‰ u 1975, mada je pobačaj i dalje zabranjen.

U Jugoslaviji po čl. 191 Ustava SFRJ, planiranje porodice priznato je kao osnovno ljudsko pravo. Od 1955. god. počelo je u Beogradu da radi Savetovalište za antikoncepciju, a u Ljubljani je 1961. god. osnovan Institut za proučavanje problema kontrole rađanja. Rezolucijom Savezne skupštine od 1969. god. istaknut je značaj preventivskih mera prilikom planiranja porodice, u cilju sprečavanja pobačaja, štetnih za zdravlje žene, naročito onih nestručno vršenih. Prema poznatim podacima usluge službi za kontracepciju od 1966. do 1974. god. utrošile su se na preko miliona saveta i pregleda, ali je još uvek velik broj pobačaja — oko 300 000 u 1975. god. Sem toga, dok se ova aktivnost, koja ne zahvata podjednako sva područja, ne proširi sa specijalizovanih ustanova na timove lekara opšte prakse s dovoljno antikonceptivskih sredstava, ona neće biti sveobuhvatna. Priraštaj u našoj zemlji sveden je na 9,3‰ u 1977. god., ali s velikim rasponom od 3,7 u Vojvodini do 27,5 na Kosovu. Prebrzo opadanje nataliteta usled brojne zaposlenosti žena uslovio je zakonske propise po kojima je od januara 1978. god. majkama s malom decom omogućeno neplaćeno odsustvo s posla i do 3 godine.

Prenaseljenost naše planete je stvarnost kao i surova istina o stalnim epidemijama gladi u trećem svetu, koje čovečanstvo ugrožavaju kao nekada kuga i kolera. Planiranje porodice ima zato puno moralno i humano opravdanje, kada znamo da neograničeni natalitet znači osudu miliona novorođenih na smrt od gladi.

LITERATURA:

- ¹ Adanja M. i sar., *Sprečavanje neželjene trudnoće*. Prilog Politici LXXII, 16. II 1975. — ² Barać I., *Najveći greh srpske majke*, Beograd, sine anno 25. — ³ Basta Lj., *Rad zdravstva na planiranju porodice u Jugoslaviji*, Savetovanje, Bled, 1974. — ⁴ Basta Lj., *Rad zdravstvene službe na planiranju porodice* (u rukopisu). — ⁵ Cvijić V., *O zakonskoj odredbi „Pored deteta tri godine“*, Politika, LXXIV, 9. X 1977. — ⁶ Diklić B., *Ljubav i plan*, Politika, LXXV, 5. III 1973. — ⁷ Đorđević Z., *Svadba bez muzike* (Zapisi iz Kine), Nada, Borba, III, 58, 1978, 17. — ⁸ Faraoni i stanovništvo, Politika, LXXII, 1. X 1975. — ⁹ Jovanović S., *Iz istorije političkih doktrina*, Platon, Kon, Beograd, 1935, 682. — ¹⁰ Koraci k manjoj porodici, Politika, LXX, 5. III 1973. — ¹¹ Majstorović Z., *U postojbini zaga*, Prosveta, Beograd, 1971, 286. — ¹² Malthus T., *Versuch über das Bevölkerungsgesetz*, Bücheler, Berlin, 1879, 320. — ¹³ Meksička vlada propagira ređe rađanje, Politika, LXXIV, 30. XII 1977. — ¹⁴ Moskovljević O., *Svetlosti Mediterana*, Matica srpska, Novi Sad, 1972, 215. — ¹⁵ Petronius T. Arbiter., *Gastmahl des Trymalcio*, Berlin, 1891, 205. — ¹⁶ Platon, *Gozba ili o ljubavi*, Narodna prosveta, Beograd, sine anno, 193. — ¹⁷ *Pokušaj da se spreči glad*, Politika, LXXIV, 22. XII 1977. — ¹⁸ Radenković Z., *Koreja*, Praktična žena, XXIII, 1978, 577, 12. — ¹⁹ Ribnikar D., *Gong za pilulu*, Politika, LXV, 29. II 1978. — ²⁰ *Smrtnost od gladi smanjuje priraštaj*, Politika, LXXIV, 10. XI 1977. — ²¹ *Začeće pod sve boljom kontrolom*, Politika, LXXIII, 2. VI 1976. — ²² *Zakoni i dečji brakovi u Indiji*, Politika, LXXIV, 5. I 1977.

Olga BARAĆ—SRDANOVIĆ

DIE ERHALTUNG DER OPTIMALEN ZAHL DER BEVÖLKERUNG IN DER VERGANGENHEIT UND ZUKUNFT

Im Referat ist die Regulierung der Natalität, des wichtigen sozialökonomischen Problems untersucht. In einem kurzen Rückblick Autor stellt einige religiöse Stiftungen der Vergangenheit dar, deren Ziel, wahrscheinlich die Verminderung der Geburte war, wie auch einige andere Arten sozialer Phänomene zu diesem Zwecke erlaubt und erdacht.

In diesem Domäne muss man auch Malthus erwähnen und seine Theorien über damalige Regulierung der Populationszahl, wie auch dass christliche Clerus alle Methoden der Natalitätbegrenzung verurteilt. Nachdem befasst sich Autor mit verschiedenen Versuchen der Verminderung des Populationwachstums in heutigen Ländern, industriellen und unentwickelten, wo in letzten Dezenien wahre Populationsexplosion erschien. Zuletzt wurde Familienplanung in Jugoslawien dargestellt.

(Rad je Uredništvo primilo 31. II 1983. god.)